

СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЇ ЯК ПРОЦЕСИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ СТРУКТУРНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЦІ

© 2018 ПЕЛЕХ О. Б.

УДК 338.12:330.1

Пелех О. Б. Структурні зрушення і трансформації як процеси та результати структурних змін в економіці

Сучасна економіка постійно піддається коливанням і впливам, що змінюють її структурні пропорції і порушують економічну рівновагу, тобто змінюють економічну структуру системи. Доведено, що нагромадження структурних змін викликає структурні зрушення, а отже, структурні трансформації. На підставі результатів дослідження автором запропоновано власне розуміння сутності цих понять. Під структурними зрушеннями пропонується розуміти істотні кількісні та якісні зміни взаємозв'язків між елементами економічної системи, які є наслідком сукупності попередніх незворотних структурних змін, що відбувалися протягом певного часу під впливом різних економічних і неекономічних чинників, і які проявляються у формі зміни розміщення елементів, пропорцій між елементами та характеристик економічної системи. Структурна трансформація являє собою істотні зміни структури економічної системи, які є наслідком нагромадження структурних змін / зрушень, що за час здійснення трансформації призводять до значних якісних модифікацій наявних і появи нових інтегральних властивостей, рис, характеристик економічної системи. Наведено перелік основних властивостей і характерних ознак структурних зрушень і трансформацій.

Ключові слова: економічна система, структура економіки, структурні зміни, структурні зрушення, структурні трансформації.

Бібл.: 28.

Пелех Оксана Богданівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, Рівненський державний гуманітарний університет (вул. Степана Бандери, 12, Рівне, 33028, Україна)

E-mail: peleho@ukr.net

УДК 338.12:330.1

Пелех О. Б. Структурные сдвиги и трансформации как процессы и результаты структурных изменений в экономике

Современная экономика подвергается постоянным колебаниям и воздействиям, которые изменяют структурные пропорции и нарушают экономическое равновесие, то есть изменяют экономическую структуру системы. Доказано, что накопление структурных изменений вызывает структурные сдвиги, а затем структурные трансформации. На основании результатов исследования автором предложено собственное понимание сущности этих понятий. Под структурными сдвигами предлагается понимать существенные количественные и качественные изменения взаимосвязей между элементами экономической системы, которые являются следствием совокупности предыдущих необратимых структурных изменений, происшедших в течение определенного времени под влиянием различных экономических и неэкономических факторов, и которые проявляются в форме изменения размещения элементов, пропорций между элементами и характеристик экономической системы. Структурная трансформация представляет собой существенные изменения структуры экономической системы, что является следствием накопления структурных изменений и сдвигов, которые за время осуществления трансформации приводят к значительным качественным модификациям существующих и появлению новых интегральных свойств, черт, характеристик экономической системы. Приведен перечень основных свойств и характерных признаков структурных сдвигов и трансформаций.

Ключевые слова: экономическая система, структура экономики, структурные изменения, структурные сдвиги, структурные трансформации.

Библ.: 28.

Пелех Оксана Богдановна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры менеджмента, Ровенский государственный гуманитарный университет (ул. Степана Бандеры, 12, Ровно, 33028, Украина)

E-mail: peleho@ukr.net

UDC 338.12:330.1

Pelekh O. B. The Structural Shifts and Transformations as Processes and Results of Structural Changes in the Economy

The contemporary economy is subjected to constant fluctuations and influences, which change structural proportions and disrupt the economic equilibrium, i.e., change the economic structure of the system. It has been proved that an accumulation of structural changes causes structural shifts, and then also structural transformations. Based on the study results, the author proposes his own understanding of the essence of these concepts. As structural shifts should be understood the significant quantitative and qualitative changes in the interlinkages between the elements of economic system, which are the result of a combination of previous irreversible structural changes, occurred over time under the influence of various economic and non-economic factors, and which are manifested in the form of changes in the placement of elements, proportions between elements, and characteristics of the economic system. The structural transformation is a significant change in the structure of the economic system, which is the result of an accumulation of the structural changes and shifts, which during the transformation lead to significant qualitative modifications of the existing and appearance of new integral properties, traits, characteristics of the economic system. A list of the basic properties and characteristic attributes of the structural shifts and transformations has been provided.

Keywords: economic system, structure of economy, structural changes, structural shifts, structural transformations.

Bibl.: 28.

Pelekh Oksana B. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Rivne State Humanitarian University (12 Stepana Bandery Str., Rivne, 33028, Ukraine)

E-mail: peleho@ukr.net

Розвиток сучасної економіки пов'язаний із постійними коливаннями та різного роду впливами, які змінюють її структурні пропорції і порушують економічну рівновагу. Інтенсивність і наслідки структурних змін характеризуються такими поняттями, як структурні зрушення і трансформації.

Трансформаційні процеси стали характерним атрибутом сьогодення для різних сфер економічної діяльності. Ці різнопланові трансформації зумовлені новими потребами, відносинами, технологіями, викликами, іншими складниками мінливого внутрішнього й зовнішнього середовища. Однак перебіг трансформацій

свідчить про відсутність чіткого уявлення про їхні передумови, причини й наслідки.

В умовах входження України у світове господарство важливого значення набувають теоретичні й емпіричні дослідження, які стосуються структурних змін, зрушень і трансформацій в економіці України. Проблематикою трансформаційних процесів в економіці займалися такі зарубіжні дослідники, як Ф. Кене, К. Маркс, Дж. Б. Кларк, В. Парето, Р. Харрод, Е. Домар, Р. Солоу, В. Льюїс, Р. Стоун, Ж. Форрестье, А. Тоффлер, П. Друкер, Д. Кендрік, С. Кузнець, Дж. Стігліц, Я. Тінберген, Ф. Хайек, Й. Шумпетер і ін. Серед вітчизняних фахівців проблеми структурних зрушень і трансформацій в економіці та їхнього впливу на суспільний розвиток досліджували Т. Артємова, А. Гальчинський, В. Геєць, Н. Главацька, Н. Гражевська, А. Гриценко, С. Єрохін, В. Коломойцев, Ю. Макогон, Т. Орехова, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, В. Сіденко, М. Скрипниченко, А. Філіпенко, А. Шинкарук, С. Якубовський.

Водночас деякі аспекти структурних зрушень і трансформацій економічних систем у процесі ринкових перетворень залишаються недостатньо вивченими. Серед проблемних питань – концептуалізація базових понять, пов'язаних з істотними перетвореннями і змінами в економіці. У попередніх працях [18; 19] нами розглядалися питання сутності і причин структурних змін. Вкотре доведено, що саме структурні зміни є одним з основних чинників розвитку економіки, а також розглянуто основні причини структурних змін. Нинішнє дослідження є продовженням попередніх розвідок і присвячене аналізу ланцюжка базових понять: структурні зміни – зрушення – трансформації.

Метою статті є дослідження сутності структурних зрушень і трансформацій, аналіз їх як процесів і наслідків структурних змін в економіці.

Розпочнемо з поняття «структура». Як загальнонаукове поняття воно відображає певну форму розміщення елементів, а також характер взаємодії їхніх сторін і властивостей. За влучним висловом А. М. Молчанова, «структура є наслідком учорашньої кінетики» [16, с. 287], тобто структура є наслідком переміщення елементів системи, результатом їхньої організації. Отже, структура є в певному сенсі «законом» зв'язку елементів.

«Саме завдяки структурі система відтворює себе як таку, і є певний строк у порівняно незмінному вигляді. Елементи і структура системи взаємно зумовлюють один одного. Зміна елементів цілого, їхньої кількості та якості тягне за собою зміну структури, а поява нової структури зумовлює відповідні зміни її елементів, їхніх властивостей, якісних і кількісних характеристик.

Структура аж ніяк не є інваріантним аспектом системи. Елементи, що її утворюють, мають тенденцію до постійної зміни. І коли кількісні зміни системи виходять за межі міри, вони викликають зміни якісні, що повсякчасно виступають як зміни структури будь-якої системи. Отже, структурні характеристики економічної системи так чи інакше змінюються через певний про-

міжок часу, але переважною мірою виражають сталість і спадковість, а отже, цілісність і системність відтворювальних процесів.

На певному рівні розвитку збільшення невідповідності структури тим елементам, що вже змінилися, робить її несумісною із зазначеними елементами, через що відбувається злам старої структури й утворення нової побудови, з новими функціями. Формування нової структури свідчить про перехід того чи іншого утворення в новий якісний стан, на новий рівень розвитку» [22, с. 46].

Економічна система розглядається нами [19, с. 30] як цілісна сукупність галузей, відомств, виробництв, підприємств та інших економічних об'єктів, яка має певну структуру виробничих ресурсів і зовнішньої торгівлі, просторове розміщення та регулюється економічними правилами й нормами. Під *економічною структурою* розуміється розміщення основних елементів економіки і пропорції, які склалися між ними. «Найбільш чітко і предметно стан економічної структури як певного взаємозв'язку, взаємного розміщення частин цілого виражають пропорції, завдяки котрим визначається значення тієї чи іншої складової національної економіки або якого-небудь економічного агрегату. Отже, якщо коротко, економічна структура – це система пропорцій і зав'язків, притаманних економіці. Економічна структура як сукупність сталих зав'язків між елементами економічної системи, які забезпечують збереження та утримання її основних властивостей за різних зовнішніх і внутрішніх змін, визначає довгострокові характеристики тієї чи іншої економічної одиниці, що розглядається... Втілюючи економічні та технічні умови організації господарської діяльності, економічна структура встановлює загальні рамки економічної активності, а економічний режим виступає однією із характерних компонентів структури цієї економіки» [16, с. 574].

Тоді *структурні зміни є складною системою кардинальних змін внутрішніх взаємозв'язків елементів економічної системи, їхніх закономірностей розвитку, пропорцій між ними, що відбуваються під впливом наявного технічного базису, соціальних механізмів виробництва, розподілу й обміну відповідно до суспільних потреб, наявних ресурсів і досягнутого рівня продуктивності праці.* Як показано в [8, с. 62], змістом структурних змін є зміна міжструктурних і міжсистемних зв'язків, а також основних характеристик економічної системи. Основою кожної структурної зміни є зміни в системі інтересів суб'єктів господарювання або їхніх груп (держави, корпорацій), а самі зміни виступають як макро-, мезо- і мікрозміни.

Чимало науковців підтримують ідею, що структурні зміни – це «об'єктивні й неминучі процеси, що відбуваються постійно в окремих регіонах, країнах, у світовому господарстві взагалі, незалежно від рівня розвитку виробництва або відносин» [24, с. 38]. Відбуваються вони під впливом низки закономірних чинників, які виражають логіку еволюційного розвитку структури економіки, і чинників випадкового характеру (стадіальні

та циклічні флуктуації). Як показано в [19, с. 33], в умовах сучасної економіки і виробництва чинники структурних змін можна поділити на три групи: соціально-економічні, науково-технологічні й інституційні.

Отже, наслідками структурних змін, у результаті їхнього поступового накопичення, стають несистемні зміни, а також значні зміни інтегральних властивостей системи [10, с. 43]. Тобто можна стверджувати, що структурні зміни є джерелом розвитку як економічної системи загалом, так і її окремих елементів.

Зауважимо, що структурні зміни є стійкими й незворотними. Несстійкі та зворотні зміни, як правило, відбуваються під впливом тимчасових цінових трендів, штучних фінансових стимулів, інвестиційного азіотажу й ін. В аналітичному звіті [21, с. 19] їх слушно називають не структурними змінами, а структурними відхиленнями. Вони не є моментом економічного розвитку, а проявом девіацій, які виникають у ньому і які завжди завершуються корекцією у вигляді настання економічного спаду (кризи).

Переходячи до понять «структурні зрушення» і «трансформації», насамперед зазначимо, що вони є похідними від поняття «структурні зміни». На нашу думку, обидва вони формуються в результаті послідовного чи одночасного здійснення деякої сукупності структурних змін. Вони є агрегатами структурних змін не лише з погляду формування, але і змістовного наповнення. Обидва ці поняття є своєрідними економічними метафорами, які передають найважливіші риси елементів / фрагментів економічного розвитку, які створила і творить відповідна сукупність структурних змін.

Слова «зрушення» і «зрушити» в тлумачному словнику української мови означено так [4, с. 481]: зрушення – «1. Дія за знач. зрушити і зрушитися. 2. Помітна зміна в чому-небудь у кращий бік; помітний рух уперед, успіх»; зрушувати – «1. Докладаючи зусиль, переміщати, зсовувати (з місця) // Зміщувати, позбавляти попереднього положення. 2. Надавати руху чому-небудь, примушувати рухатися кого-, що-небудь // Зробити активним, діяльним; заохотити до чого-небудь, підняти. 3. Починати рухатися, переміщатися».

Поняття «структурні зрушення» в економічній науці трактуються по-різному. Наведемо приклади визначення структурних зрушень: це – «структурні зміни, які зумовлюють якісне перетворення характеристик економічної системи, що відображені в кількісних показниках» [9, с. 34]; «якісна зміна взаємозв'язків між зіставними елементами економічної системи, зумовлена нерівномірною динамікою співвідношення їхніх кількісних характеристик» [11, с. 52]; «зміни внутрішньої будови економічної системи, взаємозв'язків між її елементами» [12, с. 4–5]; «зміни умов і кінцевих результатів діяльності до економіки загалом, так і окремих її суб'єктів під впливом ринкових механізмів і механізмів державного регулювання, тобто кількісних і якісних характеристик системи, часток, пропорцій, місцеположення елементів структури» [15, с. 134]; «зумовлені саме довготривалими змінами в співвідношенні різних

видів економічної діяльності та секторів економіки – змінами, які спричиняються, насамперед, технологічними та соціальними інноваціями й не мають реверсного характеру» [21, с. 19]; «зміна з перебігом часу пропорцій між елементами сукупності; структурні зрушення є наслідком відмінностей у темпах зростання елементів сукупності» [1, с. 602].

Загалом, О. Коломицева виділяє три підходи до визначення структурних зрушень [10, с. 44]:

- ✦ кількісні і якісні зміни пропорцій між елементами сукупності;
- ✦ послідовні й різкі (у період економічних криз) структурні зміни, пов'язані зі зміною суспільних потреб і розвитком науково-технічного прогресу, а несвідомим втручанням держави;
- ✦ зміни й перетворення самої економічної системи еволюційні (матеріально-речовинні) та різкі (соціально-економічні).

На підставі вищесказаного доречним буде дати власне визначення: *під структурними зрушеннями слід розуміти істотні кількісні та якісні зміни взаємозв'язків між елементами економічної системи, які є наслідком сукупності попередніх незворотних структурних змін, що відбувалися протягом певного часу під впливом різних економічних і неекономічних чинників, і проявляються у формі зміни розміщення елементів, пропорцій між елементами та характеристик економічної системи.*

Можна визначити найважливіші ознаки структурних зрушень:

- ✦ структурні зрушення є моментом / фрагментом розвитку економічної системи, оскільки мають у своїй основі сукупність незворотних структурних змін, які відбувалися в межах системи протягом певного часу; структурний аспект розвитку проявляє себе або через зміни кількісних пропорцій, або через якісні зміни властивостей економічної системи загалом або її елементів;
- ✦ структурні зрушення мають прив'язку до певного часового відрізка, насамперед йдеться про момент початку, коли ще змін не було, і момент, в який зафіксовані зміни у відповідній формі;
- ✦ оскільки економічні системи є мультирівневими, то структурні зрушення пронизують економічну систему згори донизу; як правило, спочатку зрушення стосуються елементів одного рівня, тобто зіставних елементів економічної структури, а отже, тенденція структурних зрушень може передаватися на інші рівні (однак не кожне структурне зрушення одного рівня може бути настільки вагомим, що може переходити на інші рівні);
- ✦ структурні зрушення відбуваються через взаємодію структурних змін, які в процесі цієї взаємодії можуть як посилювати, так і послаблювати свій спільний синергетичний ефект:

накладання змін, скерованих в одному напрямі, посилює результуюче зрушення, тоді як різноспрямовані дії – послаблюють його; «синергетичний ефект взаємодії структурних зрушень полягає також у тому, що змінюються не тільки їхні кількісні, але й якісні характеристики, а результуюче зрушення отримує нову системну якість, що не зводиться до простої арифметичної суми його складових» [25, с. 17];

- ✦ з попередньої ознаки випливає, що структурні зрушення є перерозподілом ресурсів (ресурсним, територіальним, часовим) між зіставними елементами; до зіставних елементів відносять: галузі (галузева структура), регіони (регіональна структура), технологічні уклади (технологічна структура), форми власності (структура власності), підприємства (структура конкуренції), групи виробничих фондів (структура виробничих фондів), споживання й нагромадження (структура розподілу національного доходу), макроекономічні пропорції (структура споживання, заощадження та інвестицій), експорт та імпорт (структура зовнішньої торгівлі) тощо;
- ✦ виявити структурні зрушення можна через виявлення змін пропорцій / диспропорцій між елементами системи; наприклад, у галузевій структурі економіки – поява галузевих диспропорцій і деформацій міжгалузевих зв'язків; у технологічній структурі – зміна пропорцій між технологічними укладами, зростання частки нових технологій; у структурі виробничих фондів – загальне старіння виробничих фондів.

На думку С. Кузнеця, в економіці є чотири основні види структурних зрушень [13, с. 104]:

- ✦ технологічні, що визначають появу принципово нових класів технічних засобів, які стають основою нового господарського укладу;
- ✦ інституційні, об'єктами яких є локальні системи економічних інституцій та інститутів, галузева й адміністративна структури;
- ✦ відтворювальні, пов'язані зі зміною пропорцій секторів, сфер і сегментів національної економіки: державного та приватного секторів, сфер промислового та сільськогосподарського виробництва, виробництва й обігу;
- ✦ просторові, що детермінують визначення і зміщення кордонів територіально-виробничих комплексів (кластерів), регіонів та економічних зон.

Крім видів, структурні зрушення часто поділять за різними критеріями на:

- ✦ екзогенні й ендогенні (відбуваються відповідно під впливом зовнішніх чинників або в межах системи національної економіки);
- ✦ еволюційні та революційні (основу складають відповідно повільні перманентні структурні зміни і зміни, пов'язані з розривами та революційною модернізацією);
- ✦ вирішувані й невирішувані (антагоністичні) у рамках нинішньої системи економіки;

- ✦ макрорівня (національне і світове господарство), мезорівня (рівень галузі й регіони) і макрорівня (рівень фірм і підприємств);
- ✦ прогресивні, традиційні та регресивні (залежно від частки в структурі економічного зростання / спаду секторів суспільного виробництва – доіндустріального, індустріального й постіндустріального; економічне зростання завдяки прогресивним структурним зрушенням має, як правило, інтенсивний характер, а завдяки регресивним зрушенням – екстенсивний).

Наслідки структурних зрушень також можна класифікувати [15, с. 132]:

- ✦ за типом змін: прогрес, еволюція, модернізація;
- ✦ за параметрами змін: розвиток, зростання, рецесія, стагнація, криза.

Поняття «трансформація» (або «структурна трансформація») також не отримало однозначного тлумачення в науковців. У словнику української мови слово «трансформація» визначається як: «зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. чого-небудь» [4, с. 1469].

Зазвичай дослідники вирізняють дві основні групи концепцій, присвячені вивченню процесів трансформації: 1) теорії, у яких трансформація є предметом окремого дослідження – теорія капіталістичної трансформації, концепція перехідної економіки, теорія економічних трансформацій, концепція патоекономіки, теорія циклів, теорія криз і катастроф; 2) підходи, які розглядають трансформацію як складник процесів глобальної економічної динаміки: еволюційний, інституціональний, діалектико-формаційний, системно-структурний, синергетичний, соціокультурний або цивілізаційний.

Поняття «трансформація» або «структурна трансформація» в економічній науці тлумачиться як: «перетворення структур, форм і способів економічної діяльності, зміна її цільової спрямованості» [3, с. 767]; «перетворення однієї економічної системи на іншу, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою інших» [6, с. 687]; зміна структури будь-якого об'єкта в рамках процесу самоорганізації [7, с. 13]; «перетворення, які є засобом протидії кризовим ситуаціям» [17, с. 74]; «процес перетворення та зміни рівня функціонування економічної системи, який супроводжується комплексом структурних зрушень і призводить до перебудови її елементів, вираженої в зміні її кількісних та якісних характеристик» [20, с. 187]; «у широкому розумінні – загальна форма розвитку економічних систем, пов'язана з еволюційними та революційними змінами, постійними переходами економічних систем зі стійкого в нестійкий стан і навпаки... у вузькому розумінні – внутрішня складова процесу загальної еволюції, пов'язана з порушенням рівноваги та поступовості, невизначеністю, незавершеністю, альтернативністю розвитку, наявністю особливих перехідних форм і специфічних елементів перехідних

структур» [5, с. 23]; «може означати і зміну структури, що супроводжується істотною модифікацією всієї сітки взаємозв'язків її елементів, і зміну функцій із важливою модифікацією в діях системи або поля» [26, с. 40]; «процес значних змін в економіці країни, який означає масштабне переведення ресурсів із первинного в обробний сектор економіки, як це відбувалося в багатьох нових індустріальних країнах. Він може включати зрушення в методах економічної організації – від планової до переважно ринкової економіки, як це було в багатьох країнах колишнього СРСР, Центральної та Східної Європи» [2]; «структурній трансформації як якісному стрибку передують поступові кількісні нагромадження структурних змін, що переходять у структурні зрушення» [25, с. 13].

Сказане дозволило нам запропонувати власне визначення: *структурна трансформація являє собою істотні зміни структури економічної системи, які є наслідком нагромадження структурних змін / зрушень, що за час здійснення трансформації призводять до значних якісних модифікацій наявних і появи нових інтегральних властивостей, рис, характеристик економічної системи.*

Для трансформації характерними є такі особливості:

- ✦ головним у будь-якій трансформації є набуття системою якісно нових властивостей, рис, характеристик або шляхом модифікації того, що система мала до початку трансформації, або через формування принципово нових властивостей за час трансформації;
- ✦ трансформація поєднує два способи здійснення змін – еволюційний підхід із революційним, однак перший є переважаючим; оскільки еволюційні трансформаційні перетворення є кумулятивними «зусиллями» (нагромадженням) численних структурних змін і зрушень, які створюють «спільний кумулятивний час практичних дій, що є основою для досягнення запланованої цілі» [27, с. 353];
- ✦ оскільки трансформація являє собою систему якісних (істотних) змін властивостей економічної системи, то здійснення її охоплює широкий спектр дій (змін), які а posteriori будуть мати комплексний характер: навіть якщо все відбувається стихійно, то одні зміни однаково тягнуть за собою низку інших змін, тобто навіть можна говорити про якусь «стихійну комплексність»;
- ✦ логіка трансформаційних перетворень вкладається в чотири різних парадигми змін [28, с. 18–30]: а) заміщення (трансформація зводиться до заміни старих елементів системи, які були до модернізації, на нові); б) трансплантація (у процесі трансформації деякі елементи старої системи «пересаджують» у нову систему без змін або з адаптацією); в) рекомбінація (побудова нової системи відбувається винятково через перерозподіл або розміщення в новому порядку складових частин старої системи);

г) ретрогресія (за своєю суттю здійснювані зміни є поверненням до стану, який мав місце до моменту, який передував трансформації);

- ✦ трансформація являє собою поєднання чинників спонтанних, креативних, раціональних і запланованих; структурні зміни можуть керуватися з деякого центру прийняття рішень, який визначає напрями та зміст трансформації, відповідає за її наслідки; водночас трансформація може відбуватися під впливом різного роду об'єктивних зовнішніх і внутрішніх економічних, політичних та інших чинників, на які жодний центр прийняття рішень впливати не може;
- ✦ трансформація потребує певного часу для реалізації відповідних змін і перетворень, що припускає наявність властивої для неї хронологічної або темпоральної системи. Як говориться в [27, с. 355–357], йдеться про такі темпоральні елементи, як «початок», «тривалість», «точка прориву або критична точка», «завершення». Загалом «початок» і «завершення» є поняттями символічними, і їх найчастіше пов'язують із деякими політичними подіями, які вплетені в контекст трансформації, або певними спробами реформування з боку уряду чи політичних сил. До того ж, як правило, важливим є не стільки сам початок, скільки пов'язані з ним початкові умови, оскільки саме вони «мали вплив на процес трансформації». Щодо «тривалості» й «завершення», то до них приєднується ще один аспект: чи зміни справді завершені? чи досягнуто цілей трансформації? На практиці трансформація – процес довготривалий і часто ще не завершений. З усіма вказаними параметрами тісно пов'язаний ще один темпоральний параметр – «темп» або «ритм» трансформації. Він свідчить, чи була вона достатньо динамічною і наскільки швидко відбуваються зміни;
- ✦ у процесі трансформації помітним є певний напрям перебігу процесів змін. Хоча з очевидних причин ця метафора не передбачала ні кінцевої мети, ні способу її досягнення, не визначала вона і «шляху руху». Якщо зміни є тривалі та розтягнуті в часі, то їх здійснювати легше: бо тоді з'являється можливість модифікації чи верифікації конкретної стратегії «руху» [27, с. 357].

Для глибшого розуміння сутності поняття «структурна трансформація» доречною є її класифікація за різними критеріями: глибиною змін (зміни кількісних параметрів системи в межах незмінної якості чи перехід до нової якості); інтенсивністю (швидкі, здебільшого якісні, або повільні, здебільшого кількісні, зміни); характером (еволюційні або революційні); спрямуванням (прогресивні, регресивні, циклічні, інверсійні); охопленням елементів системи (загальні або часткові); характером періодичності (періодичні, циклічні, системні, безперервні).

В. Кушлін [14, с. 32] основні причини, що викликають економічні трансформації, поділяє на внутрішні та зовнішні. До перших він відносить умови та протиріччя в межах країни. Зовнішні причини також поділяються на дві підгрупи. До першої належить зіставлення тенденцій у світі, які є успішними, із застійними тенденціями всередині країни, що важливо для зміни економічної системи. До другої підгрупи відносять економічні та політичні інтереси інших країн. На процес трансформації національної економічної системи також впливають відносини з міжнародними організаціями й іншими країнами, з якими ведеться зовнішньоекономічна діяльність.

Водночас О. Сухарев вважає, що «в основі структурних трансформацій економіки лежить інноваційна причинність. Водночас глибина й ефективність трансформацій в економіці визначаються зрушеннями в її структурі, змінами в пропорціях поділу праці, інвестицій, валового випуску і ВВП, експорту й імпорту між різними галузями, відтворювальними секторами та регіонами. Характер і зрушення у структурі економіки визначають врешті-решт її цілеспрямованість, рівень конкурентоспроможності та ефективності» [23, с. 381].

ВИСНОВКИ

Сучасна економіка піддається постійним коливанням і впливам, що змінюють її економічну структуру. Структурні зміни є складною системою кардинальних змін внутрішніх взаємозв'язків елементів економічної системи, їхніх закономірностей розвитку, пропорцій між ними, що відбуваються під впливом трьох груп чинників: соціально-економічних, науково-технологічних та інституційних. Нагромадження структурних змін викликає структурні зрушення, а отже, структурні трансформації. Під структурними зрушеннями пропонується розуміти істотні кількісні та якісні зміни взаємозв'язків між елементами економічної системи, які є наслідком сукупності попередніх незворотних структурних змін, що відбувалися протягом певного часу під впливом різних економічних і неекономічних чинників, і проявляються у формі зміни розміщення елементів, пропорцій між елементами та характеристик економічної системи. Структурна трансформація являє собою істотні зміни структури економічної системи, які є наслідком нагромадження структурних змін / зрушень, що за час здійснення трансформації призводять до значних якісних модифікацій наявних і появи нових інтегральних властивостей, рис, характеристик економічної системи. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Бессонов В. А. О трансформационных структурных сдвигах в российской экономике // Экономика переходного периода. Сборник избранных работ. 1999–2002. М.: Дело, 2003. С. 597–637.
2. Блэк Дж. Экономика. Толковый словарь. М.: ИНФРА-М, 2000. 832 с.
3. Борисов А. Б. Большой экономический словарь. М.: Книж. мир, 1999. 895 с.

4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

5. Гражевська Н. І. Еволюція сучасних економічних систем. Київ : Знання, 2011. 287 с.

6. Економічна енциклопедія : у 3 т. Т. 3: Поручництво – Японський центр продуктивності / ред. Б. Гаврилишин, С. Мочерний. Київ : Академія, 2002. 952 с.

7. Єрохін С. А. Структурна трансформація національної економіки (теоретико-методологічний аспект). Київ : Світ знань, 2002. 528 с.

8. Клімова О. І. Структурні зміни в економіці: основні поняття та види. *Збірник наукових праць Черкаського державно-технологічного університету. Сер. : Економічні науки.* 2009. Вип. 24 (1). С. 60–65.

9. Кобзистий М. О. Інституціональні умови реалізації структурних зрушень у трансформаційній економіці. *Науково-технічна інформація.* 2005. № 2. С. 34–38.

10. Коломицева О. В., Коломицев А. О. Сутність і значення структури економіки та структурних зрушень в регулюванні розвитку соціально-економічних систем. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки.* 2012. Вип. 32 (1). С. 42–45.

11. Красильников О. Ю. Проблеми структурних преобразований в економіці. *Економист.* 2005. № 8. С. 52–58.

12. Крихтін О. Є. Структура національного виробництва у трансформаційній економіці України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01. Донецьк, 1998. 19 с.

13. Кузнец С. Современный экономический рост: результаты исследований и размышления: Нобелевская лекция // Нобелевские лауреаты по экономике: взгляд из России / под ред. Ю. В. Яковца. СПб. : Гуманистика, 2003. С. 5–105.

14. Кушлин В. И. Траектории экономических трансформаций. М. : Экономика, 2004. 310 с.

15. Мельниченко О., Миколюк В. Структурні зрушення в національній економіці як об'єкт та результат державної структурної політики. *Публічне управління: теорія та практика.* 2012. № 4. С. 131–134.

16. Молчанов А. М. Возможная роль колебательных процессов и эволюции // Колебательные процессы в биологических и химических системах. М. : Наука, 1967. 625 с.

17. Невідома М. В. Особливості організаційних трансформацій на підприємствах. *Актуальні проблеми економіки.* 2009. № 3 (93). С. 74–81.

18. Пелех О. Б. Сутність і роль структурних змін в умовах економіки, що трансформується. *Вісник Одеського національного університету. Економіка.* 2017. Т. 22. Вип. 10 (63). С. 45–48.

19. Пелех О. Б. Чинники зміни структури сучасної економіки. *Бізнес Інформ.* 2018. № 1. С. 28–34.

20. Романова Т. В. Методологія формування структурної політики економічного розвитку в умовах світових інтеграційних процесів : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Полтава, 2017. 570 с.

21. Сіденко В. Структурні трансформації у світовій економіці: виклики для України : аналіт. доп. Київ : Заповіт, 2017. 182 с.

22. Структурні зміни та економічний розвиток України / Л. В. Шинкарук (ред.). Київ : Експрес, 2011. 696 с.

23. Сухарев О. С. Институциональная теория и экономическая политика: К новой теории передаточного механизма в макроэкономике. Кн. II: Экономическая политика. Проблемы теоретического описания и практической реализации. М. : Экономика, 2007. 804 с.

24. Чайка Ю. Механізми структурного розвитку національної економіки. *Вісник КНЕУ.* 2011. № 3. С. 30–41.

25. Шинкарук Л. В., Бевз І. А. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток. Київ : ІЕПр НАНУ, 2015. 304 с.

26. Штомпка П. Социология социальных изменений. М. : Аспект Пресс, 2006. 416 с.

27. Borowiec P. Temporalność metafor politycznych wykorzystywanych w dyskursie politycznym po 1989 roku w Polsce. *Studia politologica Ucraino-Polona*. 2013. No 3. S. 339–359.

28. Mach B. W. Transformacja ustrojowa a mentalne dziedzictwo socjalizmu. Warszawa : Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 1998. 175 s.

REFERENCES

Bessonov, V. A. "O transformatsionnykh strukturnykh sdvigakh v rossiyskoy ekonomike" [About transformational structural changes in the Russian economy]. In *Ekonomika perekhodnogo perioda. Sbornik izbrannykh rabot*, 597-637. Moscow: Delo, 2003.

Blek, Dzh. *Ekonomika. Tolkovyy slovar* [Economy. Dictionary]. Moscow: INFRA-M, 2000.

Borisov, A. B. *Bolshoy ekonomicheskii slovar* [Great economic dictionary]. Moscow: Knizh. mir, 1999.

Borowiec, P. "Temporalnosc metafor politycznych wykorzystywanych w dyskursie politycznym po 1989 roku w Polsce" *Studia politologica Ucraino-Polona*, no. 3 (2013): 339-359.

Chaika, Yu. "Mekhanizmy strukturnoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky" [Mechanisms of structural development of the national economy]. *Visnyk KNNEU*, no. 3 (2011): 30-41.

Ekonomichna entsyklopediia. T. 3: Poruchnytstvo - Yaponskyi tsentr produktyvnosti [Economic Encyclopedia. Vol. 3: Ports - Japanese Performance Center]. Kyiv: Akademia, 2002.

Hrazhevska, N. I. *Evolutsiia suchasnykh ekonomichnykh system* [Evolution of modern economic systems]. Kyiv: Znannia, 2011.

Klimova, O. I. "Strukturni zminy v ekonomitsi: osnovni poniattia ta vydy" [Structural changes in the economy: basic concepts and types]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnogo tekhnolohichnogo universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky*, no. 24 (1) (2009): 60-65.

Kobzystyi, M. O. "Instytutsionalni umovy realizatsii strukturnykh zrushen u transformatsiinii ekonomitsi" [Institutional conditions for the implementation of structural shifts in the transformational economy]. *Naukovo-tekhnichna informatsiia*, no. 2 (2005): 34-38.

Kolomytseva, O. V., and Kolomytsev, A. O. "Sutnist i znachennia struktury ekonomiky ta strukturnykh zrushen v rehu-liuvanni rozvytku sotsialno-ekonomichnykh system" [The essence and importance of the structure of the economy and structural changes in the regulation of the development of socio-economic systems]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnogo tekhnolohichnogo universytetu. Ser. : Ekonomichni nauky*, no. 32 (1) (2012): 42-45.

Krasilnikov, O. Yu. "Problemy strukturnykh preobrazovaniy v ekonomike" [Problems of structural transformation in the economy]. *Ekonomist*, no. 8 (2005): 52-58.

Krykhtin, O. Ye. "Struktura natsionalnogo vyrobnytstva u transformatsiinii ekonomitsi Ukrainy" [Structure of national production in the transformational economy of Ukraine]: *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : 08.00.01*, 1998.

Kushlin, V. I. *Traektorii ekonomicheskikh transformatsiy* [Trajectories of economic transformations]. Moscow: Ekonomika, 2004.

Kuznets, S. "Sovremennyy ekonomicheskii rost: rezultaty issledovaniy i razmyshleniya: Nobelevskaya lektsiya" [Modern

economic growth: results of research and reflection: Nobel lecture]. In *Nobelevskiy laureaty po ekonomike: vzglyad iz Rossii*, 5-105. St. Petersburg: Gumanistika, 2003.

Mach, B. W. *Transformacja ustrojowa a mentalne dziedzictwo socjalizmu* Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 1998.

Melnychenko, O., and Mykoliuk, V. "Strukturni zrushennia v natsionalnii ekonomitsi yak obiekt ta rezultat derzhavnoi strukturnoi polityky" [Structural shifts in the national economy as an object and result of state structural policy]. *Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka*, no. 4 (2012): 131-134.

Molchanov, A. M. "Vozmozhnaya rol kolebatelnykh protsessov i evolyutsii" [Possible role of oscillatory processes and evolution]. In *Kolebatelnyye protsessy v biologicheskikh i khimicheskikh sistemakh* Moscow: Nauka, 1967.

Nevidoma, M. V. "Osoblyvosti orhanizatsiinykh transformatsii na pidpriemstvakh" [Features of organizational transformations at enterprises]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 3 (93) (2009): 74-81.

Pelek, O. B. "Chynnyky zminy struktury suchasnoi ekonomiky" [Factors changing the structure of the modern economy]. *Biznes Inform*, no. 1 (2018): 28-34.

Pelek, O. B. "Sutnist i rol strukturnykh zmin v umovakh ekonomiky, shcho transformuietsia" [The essence and role of structural changes in the conditions of the transforming economy]. *Visnyk Odeskoho natsionalnogo universytetu. Ekonomika* vol. 22, no. 10 (63) (2017): 45-48.

Romanova, T. V. "Metodolohiia formuvannia strukturnoi polityky ekonomichnogo rozvytku v umovakh svitovykh intehratsiinykh protsesiv" [Methodology of formation of the structural policy of economic development in the conditions of world integration processes]. *dys. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.03*, 2017.

Strukturni zminy ta ekonomichni rozvytok Ukrainy [Structural changes and economic development of Ukraine]. Kyiv: Ekspres, 2011.

Shtompka, P. *Sotsiologiya sotsialnykh izmeneniy* [Sociology of social change]. Moscow: Aspekt Press, 2006.

Shynkaruk, L. V., and Bezv, I. A. *Strukturni transformatsii v ekonomitsi Ukrainy: dynamika, superechnosti ta vplyv na ekonomichnyi rozvytok* [Structural Transformations in the Ukrainian Economy: Dynamics, Contradictions and Impact on Economic Development]. Kyiv: IEP NANU, 2015.

Sidenko, V. *Strukturni transformatsii u svitovii ekonomitsi: vyklyky dlia Ukrainy* [Structural Transformations in the World Economy: Challenges for Ukraine]. Kyiv: Zapovit, 2017.

Sukharev, O. S. *Instytutsionalnaa teoriia i ekonomicheskaa politika: K novoy teorii peredatochnogo mekhanizma v makro-ekonomike. Kn. II: Ekonomicheskaa politika. Problemy teoreticheskogo opisaniya i prakticheskoy realizatsii* [Institutional theory and economic policy: Towards a new theory of the transfer mechanism in macroeconomics. Book 2: Economic policy. Problems of theoretical description and practical implementation]. Moscow: Ekonomika, 2007.

Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv; Irpin: Perun, 2005.

Yerokhin, S. A. *Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky (teoretyko-metodolohichni aspekt)* [Structural transformation of the national economy (theoretical and methodological aspect)]. Kyiv: Svit znan, 2002.